

STADSHOLMEN

BARNÄNGSBACKEN STÖRRE 4

Kvastmakarbacken 3

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

BILD TAGEN ÅR 1907 ÖVER BOSTADSHUSET MED TRÄDGÅRD OCH UTHUS. PÅ TRAPPAN STÅR TRÄDGÅRDSMÄSTAREN KJELLBERG SOM ARRENDERADE TOMTEN.

Barnängsbacken större 4, även kallad Hedbergs malmgård, köptes år 1721 av Daniel Hedberg och bebyggdes med nuvarande hus mellan åren 1711 och 1726. Gården är en av Stockholms välbevarade malmgårdar och motsvarade de förväntningar en malmgård skulle uppfylla, nämligen ”..en stor och vidlyftig trädgård med åtskilliga fruktträd”.

Här fanns stall, fårhus, två lusthus och drivhus. Gården vittnar om en epok där malmgårdar var på modet bland borgare, som brukade dem som sommarställen med plats för fester och trädgårdsodling. Barnängsbacken större 4 är placerad i ett område som utgör en rest av Stockholms tidiga utkantsbebyggelse, en bebyggelse och miljö som var typisk för Södermalm under förindustriell tid. Husets exteriör är ett tydligt exempel på 1700-talets stilideal med panelade fasader, valmat tak och kvadratiska fönster, omgivna av fönsterluckor. Även dess interiör har en ålderdomlig prägel med snickerier och eldstäder från 1700–1800-talet.

Fastigheten Barnängsbacken större 4 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Åsöberget har, tillsammans med Djurgårdsstaden, den mest omfattande och sammanhängande trähusbebyggelsen i Stockholm. Den enhetliga bebyggelsen har sina rötter i sent 1600-tal och tidigt 1700-tal. Stadens och rikets utskeppning av tjära gjordes under 1600-talet från det så kallade Tjärhovet vid Tegelviken, och från 1687 till 1910 fanns stadens

BOSTADSHUSET I TIDSTYPISK UTFORMNING MED BRUTET TAK, PANELEDE VÄGGAR OCH KVADRATISKA FÖNSTER OMGIVNA AV FÖNSTERLUCKOR. FOTO. J MALMBERG.

största skeppsvarv på platsen. En stor del av varvsarbetarna slog sig ned på det närbelägna Åsöberget och kom att vara i majoritet bland de boende fram till 1800-talets sista decennier. Sågargatan har till exempel fått sitt namn av de många sågare som arbetade vid varvet och också bodde i området. Även folk som arbetade på Beckholmen eller Djurgårdsvarvet hade med båt nära till arbetet och många bodde i Åsöbergets trästugor. Under 1700-talet tillkom nya yrkeskategorier bland de boende i takt med att flera textilmanufakturerna etablerades på östra Södermalm.

De då avlägset belägna och bergiga tomterna var utan större värde för staden och uppläts för bostadsbebyggelse mot en relativt låg årsavgift. Flera timmerhus uppfördes under 1700-talets första årtionde och marken fortsatte att tas i anspråk under århundradets första hälft. Tomterna bebyggdes som stadsgårdar med ett eller flera bostadshus och bodar. Även fähus har förekommit. Åsöberget var ett av de områden där trähus fortsatte att uppföras efter 1730-talets förbud mot trähusbyggande. På 1770-talet och under 1800-talets första hälft uppfördes

några tidstypiska putsade stenhus och på 1880-talet byggdes ett par hyreshus vid Folkungagatan. I början av 1900-talet sprängdes Sågargatan ned för att råda bot på de stora höjdskillnaderna och underlätta kommunikationerna. År 1931 sänktes på samma sätt Åsögatan. Åsöbergets trähus ligger därför i dag högre än omgivande stenhus.

Arkivhandlingar berättar att Åsöberget tidigt var ett av stadens fattigaste och mest eländiga områden. Situationen var som på flera andra håll i Stockholm särskilt problematisk under 1800-talets andra hälft, då huvudstadens befolkning ökade explosionsartat och trångboddheten var ett enormt problem. Fram till 1900-talets mitt dominerades befolkningen nästan helt av arbetare.

Fastigheterna förvärvades successivt av staden under åren 1881–1927. Ledamoten av stadsfullmäktige, Anna Lindhagen, började på 1910-talet verka för ett bevarande av några äldre Stockholmsmiljöer. Samfundet Sankt Erik föreslog 1915, tillsammans med den då ledande stadsplanarkitekten Per Olof Hallman, att några ”gammelkvarter” i stadens ägo borde bevaras som så kallade asylområden; intakta historiska

INTERIÖR MED BRÄDGLV, PANEL OCH BJÄLKTAK FRÅN 1700-TALET. DÖRREN ÄR AV HELFRANSK TYP MED KAMMARLÅS OCH TRE FYLLNINGAR, DEN MITTERSTA FYLLNINGEN HAR RUNDADA HÖRN. FOTO. J MALMBERG

miljöer som kunde ge en mycket bättre bild av äldre tiders levnadsvillkor än några bevarade träkåkar här och var. Till dessa asyler kunde även andra timmerhus flyttas. En av de föreslagna miljöerna var den ålderdomliga och relativt enhetliga bebyggelsen på Åsöberget. Under 1940-talet intensifierades diskussionerna i kulturresevatsfrågan och Stadsmuseet hävdade att Åsöberget, näst efter Vita Bergen, var det område där det var mest angeläget att inrätta ett reservat. Åsöberget blev först ut att rustas upp efter det formella beslutet i stadsfullmäktige att inrätta kulturresevat 1956.

Under de mer än tio år som upprustningen pågick blev åtgärderna i vissa fall genomgripande, bland annat beroende på husens dåliga skick och myndighetskrav

på moderna bostäder med till exempel badrum och högre takhöjder. Vissa hus revs och byggdes upp på nytt, andra kompletterades eller byggdes om. Tack vare detta räddades mycket som annars hade försvunnit, och trots de till synes radikala åtgärderna ger Åsöberget i dag en fin bild av ett äldre Stockholm före 1800- och 1900-talens stora stadsomvandlingar.

HISTORIK

Malmgårdar

Under 1600-talet blev det på modet bland stadens adel- och borgarklass att bebygga fastigheter på någon av stadens malmar. De lantligt belägna tomterna kompletterade bostäderna inne i staden och användes som sommarställen eller fritidshus. Dit

FÖNSTRENS HÖRNBESLAG ÄR TILL HUVUDELEN AV 1700- OCH 1800-TALSTYP. ÄVEN SENTIDA PRESSADE HÖRNBESLAG FÖREKOMMER. BILDEN VISAR ETT DEKORATIVT HÖRNBESLAG AV 1700-TALSTYP. FOTO. J MALMBERG.

åkte man för att roa sig och andas lite frisk luft. Tomterna bebyggdes i regel med herrgårdsliknande byggnader men det kunde också vara mindre och enklare hus. De flesta malmgårdarna tycks haft strukturerade trädgårdar med buskar och fruktträd och odlingsland för blommor och köksväxter. Dessa odlingar var både för det egna hushållet och till försäljning.

Hedbergs malmgård

År 1721 köpte handelsman Daniel Hedberg gården av Hans Westman. Hedbergs malmgård var normalstor och sträckte sig från Bondegatan i söder till Kvastmakarebacken i norr med en tvärgränd på västra sidan. Bostadshuset var en timmerbyggnad i ett våningsplan som var placerad på tomtens nordvästra hörn. Ekonomibygnaderna såsom stall, fåhus, hönshus och avträde låg längs Kvastmakarebacken. Gården hade en egen brunn och i trädgården fanns fruktträd och buskar samt land för jordfrukter. På tomtens fanns även en ankdamm och två lusthus. Gården stannade inom den Hedbergska släkten fram till år 1787. Tre år senare köptes den av garvareåldersmannen Carl Diurberg som ägde den fram till år 1849. Under lång tid därefter ägdes bostaden av olika trädgårdsmästare. År 1900 köpte Stockholms stad

malmgården, men den brukades fortfarande av trädgårdsmästare och var tidvis bostad för upp till fyra familjer. Idag är den en enfamiljsbostad.

Gårdens bostadshus

När bostadshuset (hus nummer 1 på kartan) uppfördes är inte klarlagt. Troligtvis var det omkring år 1720 då Daniel Hedberg köpte fastigheten. I den första brandförsäkringen från 1794 gavs en tydlig bild av hur tomten såg ut. Gården var 6720 kvadratmeter och bostadshuset beskrevs som ”en panelad timmerbyggnad av en vånings höjd varunder är en bjälkkällare. Denna byggnad innehåller förstugukvist, förstuga, ett kontor (skrubb), en sal, en kammare med porlinskakelugnar, ett bjälk- och ett vävtak. Ett kök med spisel och bakugn, ett kontor, trätrappa till vinden som är indelat uti förstuga, fyra rum med panelade tak och kakelugnar. Häröver vind, taket täckt först med bräder och sedan tegel, nocken, takfoten, gavelskivorna och sex vindskappor beslagna med järnplåtar”. I en senare brandförsäkring från 1854 står att rummen har bröstpaneler och tapeter samt att det i ett av dessa rum fanns en garderob. Köket var inrett med spis, järnhäll, ugn väggfast skåp och bjälktak. I vindsvåningen fanns kammarspisar och två av rummen hade kakelugn. Yttertaget var

KAKELUGN FRÅN 1800-TALETS MITT. FOTO. J MALMBERG.

brutet och täckt med tegel, garnerat med järnplåtar. Mot väster fanns tre och mot gården fanns två plåtklädda fönsterkupor.

Under 1950-talet skedde stora gaturreglningar längs Bondegatan vilket medförde att alla byggnader utom boningshuset revs. Även större delen av tomten schaktades bort. Kvar på gården står en bodbyggnad som byggdes på 1900-talet.

Upprustning och renovering

Mellan åren 1982-1984 genomfördes en varsam renovering av bostadshuset till en enfamiljsbostad på

fem rum och kök, förstuga samt hall uppe och nere. Huset hade dittills i stort varit oförändrat. Vid renoveringen gjordes små planförändringar, endast de nyinredda toaletterna i båda våningarna krävde ett par nya väggpartier. Ett modernt kök inreddes i husets bottenvåning och i bottenvåningens gatufasader renoverades de yttre fönsterbågar och kompletterades med nya innerbågar. Husets övriga fönster nytillverkades med äldre karaktär. Under renoveringen visade det sig att huset ursprungligen hade timrats som en parstuga med ett stort kök på den södra sidan och en storstuga på den norra. Här fanns även en kammare med fönster mot väster. Rester visade att fönstren ursprungligen var ca 120 cm breda och ca 70 cm höga. Möjligt är att parstugan byggdes av Hedberg efter han köpte gården 1721 men att yttertakets då var ett sadeltak. Den nuvarande inredda vinden med brutet tak tillkom troligtvis i slutet av 1700-talet.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Bostadshuset (hus nummer 1 på kartan) står på en gråstensgrund och har en våning med inredd vind. Fasaden har en röd locklistpanel med gråmålade hörnbräddor och fotbräda. Taket är brutet med valmade gavelspetsar och takkupor. Det är klätt med enkupigt taktegel och har två ljusputsade skorstenar. I öster finns en utbyggd förstuga med sadeltak. Fönstren i bottenvåningen har gråmålade snickerier, spröjsade och utåtgående bågar med profilerade foder och överstycken. Med undantag för ett fönster omges bottenvåningens fönster av fönsterluckor med profilerad panelklädd insida och stående slät panelad utsida. Fönstren som är placerade i kupor har välvd överdel. Alla fönster har inåtgående innanfönster. Entrén består av en gråmålad pardörr från 1700-talet med en mönsterlagd profilerad panel och slätt foder med profilerade kanter i samma färg.

Interiör

Husets interiör har en bevarad ålderdomlig prägel med den äldre planlösningen i stort bevarad. Bottenvåningen nås via en liten förstuga och vidare in i en trapphall med trätrappa upp till den andra våningen. Trappan har ett träräcke på den andra våningen med kvadratiska pinnar, vilket är ett mycket vanligt räcke under slutet av 1700-talet och in till mitten av 1800-talet. I bottenvåningen finns i huvudsak rum

för socialt umgänge och den övre våningen inrymmer sovrum.

I huset finns ursprungliga brädgolv, golvlister, bjälktak och bröstpaneler med fyllningar från 1700-talet. Här finns även ett flertal olika fyllningsdörrar. Dels en halvfransk enkeldörr med fyra utanpåliggande fyllningar, dekorativa plattgångjärn och kammarlås och dels helfranska dörrar, med kammarlås och tre fyllningar där den mittersta fyllningen har rundade hörn. Båda varianter är från 1700-talet. Även från 1800-talet finns snickerier i form av en pardörr med tre fyllningar per blad samt en enkeldörr med två fyllningar. Några rum är klädda med väggar och tak av locklistpanel och pärlspont. Detta kan ha skett från tiden omkring slutet av 1800-talet och in på 1900-talet, då pärlsponten började tillverkas och var vanligt förekommande. I huset finns bevarade eldstäder, en murad spishäll från 1700-talet och kakelugnar från 1800-talets mitt och senare del. Kök och badrum inreddes under renoveringen på 1980-talet.

Trädgård

Av den ursprungliga trädgården finns endast en liten del kvar mot Kvastmakarebacken. Den del som tidigare låg mot söder består idag av parkeringsplatser och lastplatser. Tomten omges av ett rött plank med grönmålad inkörsport mot Kvastmakarebacken, och med staket mot öster och söder. Mot parkeringen i söder står staketet och en syrenhäck på murkanten av en terrassmur ned mot parkeringen. Bostadshuset utgör tomtens gräns mot väster. Gården öster om huset är avdelad av en terrassmur. Närmast huset finns stora träd, grusplan och en stenkantad rabatt. Från grusplanen går en smal gruslagd gångväg österut, ned mot uthuset. Gångvägen är kantad av en gräsmatta. Uthuset (hus nummer 2 på kartan) uppfördes någon gång under 1900-talet och har rödmålade panelade väggar med bräddörrar och en grönmålad paneldörr med fönster. Det finns ett litet fönster med vita omfattningar mot söder. Byggnaden har ett pulpettak.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktbehandlingsmaterial som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.